

Η θέση και ρόλος του Τρίτου Κόσμου στην παγκοσμιοποίηση

Γεώργιος Σπυρόπουλος*

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο επιχειρείται να διερευνηθεί η θέση που κατέχουν σήμερα οι χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου στην παγκοσμιοποίηση μέσα από τις ποικίλες εκφάνσεις του φαινομένου. Διαπιστώνεται ότι η προσαρμογή για ένταξη στην παγκόσμια οικονομία εκθέτει τα υπό εξέταση κράτη σε κινδύνους αστάθειας, που μπορεί να προέρχονται τόσο από ενδογενείς όσο και από εξωγενείς παράγοντες. Στο σημείο αυτό τίθεται και το ερώτημα κατά πόσον η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας, κυρίαρχη αρχή της παγκοσμιοποίησης, καθίσταται επωφελής ή όχι για όσα από τα κράτη αυτά προσπάθησαν να την υιοθετήσουν. Μια καταφατική απάντηση στο ερώτημα θα προερχόταν από την αναγκαιότητα λήψης συνοδευτικών μέτρων –παράλληλα με την προσπάθεια πιο ενεργού συμμετοχής στην παγκοσμιοποίηση– και την απαιτούμενη στενότερη συνεργασία μεταξύ βιομηχανικών και αναπτυσσόμενων οικονομιών, αλλά και Διεθνών Οργανισμών. Σε αντίθετη περίπτωση, οι ευεργεσίες του φαινομένου κινδυνεύουν να παραμείνουν καθαρά ολιγοπωλιακές.

Εισαγωγή

Αν υπάρχει ένας επίκαιρος όρος, στον οποίο θα ταίριαζε απόλυτα η φράση του Paul Valery «ό,τι είναι απλό είναι ψεύτικο, ό,τι είναι σύνθετο είναι άχρηστο», είναι αυτός της «παγκοσμιοποίησης». Οποιαδήποτε και αν είναι η δυσκολία προσέγγισης, δε

* Επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών και Πολιτικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

φιλοδοξούμε στις γραμμές που έπονται να κρίνουμε την παγκοσμιοποίηση αυτή καθαυτή, να την επικρίνουμε ή να την επιδοκιμάσουμε. Το φαινόμενο αυτό, άλλωστε, εντάσσεται στη σφαίρα της οικονομικής επιστήμης. Το ενδιαφέρον εστιάζεται εν προκειμένω, στις πιθανότητες των αναπτυσσόμενων οικονομιών να αποκτήσουν πρόσβαση και, τελικά, να ενταχθούν στην παγκοσμιοποίηση, ή αντιθέτως, να περιθωριοποιηθούν ακόμη περισσότερο συνεχίζοντας την πορεία τους στον Τρίτο Κόσμο¹.

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι: α) να επισημάνει την πραγματική διάσταση της παγκοσμιοποίησης στις αναπτυσσόμενες οικονομίες –εξυπακούεται, βέβαια, ότι δεν θα είναι δυνατόν η παγκοσμιοποίηση να αφορά στο σύνολο των αναπτυσσόμενων οικονομιών, δεδομένου ότι καθεμία από αυτές διαθέτει τα δικά της συγκριτικά πλεονεκτήματα, καθώς και τις δικές της αδυναμίες και ιδιαιτερότητες, με αποτέλεσμα να σχηματίζουν έτσι όλες μαζί ένα απέραντο πλαίσιο²– β) να προβάλλει τα διφορούμενα οφέλη που προκύπτουν από την ένταξή τους στη διαδικασία, και γ) να δώσει έμφαση στα μέτρα που πρέπει να ληφθούν, ώστε να αξιοποιηθεί με τον καλύτερο τρόπο η συμμετοχή μιας χώρας σ' αυτήν.

1. Οι αναπτυσσόμενες χώρες στην παγκοσμιοποίηση

Όπως υπογραμμίζεται στην ετήσια έκθεση του ΔΝΤ «η αυξανόμενη συμμετοχή των αναπτυσσόμενων χωρών αντιπροσωπεύει ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της επέκτασης του εμπορίου και των κεφαλαιακών ροών που παρατηρείται στον κόσμο στο διάστημα των τελευταίων δέκα ετών»³. Είναι, επίσης, γενικώς αποδεκτή η γνώμη σύμφωνα με την οποία η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα από τα εξέχοντα γεγονότα του τέλους του ΧΧου αιώνα⁴. Ο ρυθμός της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης επιταχύνθηκε αισθητά τις τελευταίες δεκαετίες με μια εντατικοποίηση και διεύρυνση των συναλλαγών ανεξαρτήτως της φύσεως (σε επίπεδο εμπορευμάτων, κεφαλαίων, υπηρεσιών), σ' όλη σχεδόν την υφήλιο. Οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις, και όχι μόνο, καθορίζονται μέσα σε ένα πλαίσιο παγκοσμιοποίησης των αγορών. Αυτό το πλαίσιο προσδιορίζεται από τη διεύρυνση των αγορών σε παγκόσμια βάση μέσα από τις επενδύσεις, το εμπόριο και γενικότερα από τη διάχυση των τεχνολογικών εξελίξεων⁵. Παρόμοιες, βέβαια,

ημισφαιρικές μετακινήσεις παρατηρήθηκαν στο ζενίθ της μεταβιομηχανικής επανάστασης, δηλαδή στο τέλος του ΧΙΧου αιώνα, από το 1870 έως το 1914. Σήμερα όμως η παγκοσμιοποίηση αγγίζει σε βάθος ένα μεγαλύτερο αριθμό κρατών εκτός Ευρώπης, Βόρειας Αμερικής και Ιαπωνίας, προσδίδοντας στη διαδικασία μια ιδιαιτερότητα, που είναι το πρωτοφανές γεωγραφικό της εύρος.

1.1. Πρόσφατες επιδόσεις

Σ' ό,τι αφορά ειδικότερα τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ο βαθμός ανοίγματος των τελευταίων, δηλαδή η σχέση μεταξύ εξωτερικού εμπορίου και Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), από το 22,8% πέρασε στο 38% μεταξύ 1985 και 1997, πράγμα που τους επέτρεψε να αυξήσουν το μερίδιό τους στο παγκόσμιο εμπόριο από 23% στο 30% την ίδια χρονική περίοδο. Επιπρόσθετα, να σημειωθεί ότι οι χώρες αυτές διαφοροποίησαν τις εμπορικές τους σχέσεις τόσο σε γεωγραφικό όσο και σε τομεακό επίπεδο. Το ποσοστό των κατεργασμένων προϊόντων στις εξαγωγές τους πέρασε από το 47% το 1985 στο 70% το 1998. Κατέχουν σήμερα το 25% των παγκόσμιων εξαγωγών παρόμοιων προϊόντων (στις αρχές της δεκαετίας του 1970 το ανάλογο ποσοστό ήταν 7%), πράγμα που αντανακλά τη δύναμη του κινήματος εκβιομηχάνισης σ' αυτό το σημείο του πλανήτη⁶.

Υπάρχει όμως και ένα άλλο σημαντικό γεγονός. Το κίνημα της παγκοσμιοποίησης συνοδεύτηκε από μια θεαματική αλλαγή όσον αφορά στο μέγεθος και τη φύση των κεφαλαιακών ροών. Σήμερα τα κεφάλαια κινούνται πολύ περισσότερο ελεύθερα και ανεξέλεγκτα στον κόσμο, απ' ό,τι πριν από μερικά χρόνια, με αποτέλεσμα οι εθνικές κυβερνήσεις να μη μπορούν να θέσουν φραγμό, λόγω και των τεχνολογικών εξελίξεων. Σε ημερήσια βάση διακινούνται περίπου 1,5 τρισεκατομμύριο δολάρια στα διάφορα χρηματιστήρια του κόσμου, ενώ τα αποθεματικά των 10 πλουσιότερων κεντρικών τραπεζών δεν ξεπερνούν τα 400 δις δολάρια. Οι ημερήσιες διακινήσεις συναλλάγματος στα διεθνή χρηματιστήρια, ξεπερνούν δηλαδή κατά 3,5 φορές περίπου τα αποθεματικά των κεντρικών τραπεζών⁷. Ενώ οι ροές αυτές, με κατεύθυνση τις χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν ξεπερνούσαν τα 35 δις. δολάρια το 1980, προσέγγισαν τα 60 δις. το 1990 για να φθάσουν τα 200 δις. το 1996 σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΔΝΤ⁸. Τα ιδιωτικά κεφάλαια υπερτερούν σαφώς των δημοσίων. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕπ), ένας από τους πυλώνες της παγκοσμιοποίησης, μαζί με τις

εμπορικές ροές, γνώρισαν ποσοστά ανάπτυξης ιδιαίτερος θεαματικά. Οι αναπτυσσόμενες χώρες δέχθηκαν μέχρι και το 37% των παγκόσμιων ροών σε επίπεδο ΑΞΕπ. το 1997. Η τροποποίηση ενός σημαντικού μεγέθους των ροών με κατεύθυνση τις αναπτυσσόμενες χώρες αντανάκλα την ύπαρξη ενός κλίματος εμπιστοσύνης που διαμορφώνεται σ' αυτές. Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό αυτών των επενδύσεων πραγματοποιείται από και προς τις χώρες της λεγόμενης αναπτυσσόμενης τριάδας, Ιαπωνία, Ευρωπαϊκή Ένωση και ΗΠΑ⁹.

1.2. Ετερογενείς καταστάσεις

Δε χωράει αμφισβήτηση ότι η γενική αυτή τάση μαρτυρά μια δραστική ενσωμάτωση των κρατών του Τρίτου Κόσμου στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, ταυτόχρονα όμως αποκρύπτει μεγάλες ετερογενείς καταστάσεις. Τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης διανεμήθηκαν με τρόπο άκρως ανισομερή. Ενώ ορισμένες αναδυόμενες οικονομίες κατόρθωσαν να επωφεληθούν από την παγκοσμιοποιημένη οικονομία, ιδιαίτερα οι χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας, υιοθετώντας αναπτυξιακές στρατηγικές βασισμένες σε μια δεύτερη φάση στο οικονομικό άνοιγμα και στις εξαγωγές, άλλες χώρες του τριτοκοσμικού συμπλέγματος φαίνεται να παραμένουν για μεγάλο ακόμη χρονικό διάστημα στο περιθώριο.

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η Αφρική, όπου το σύνολο των καθαρών κεφαλαιακών ροών δεν έπαψε να συρρικνώνεται από το 1980, περνώντας από το 27% το 1980, στο 17% το 1990, για να πέσει τελικά στο ύψος του 8% το 1996¹⁰. Παράλληλα, παρατηρήθηκε μια ακραία συγκέντρωση παρόμοιων ροών σε μια μικρή ομάδα κρατών (Κίνα, Βραζιλία, Μεξικό, Σιγκαπούρη και Ινδονησία) σε ποσοστό 55% επί του συνόλου των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕπ.) για το 1998, έναντι 41% το 1990¹¹. Η συμμετοχή, λοιπόν, της Αφρικής στις κινήσεις κεφαλαίων σε επίπεδο ΑΞΕπ. είναι ιδιαίτερος περιορισμένη. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Οργανισμού του ΟΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (CNUCED), το ποσοστό της περιοχής επί του συνόλου των ΑΞΕπ. προς τις αναπτυσσόμενες χώρες παρουσιάζει φθίνουσα πορεία, περνώντας από το 11% στην περίοδο 1986-1990 στο 5% μεταξύ 1991-1996, προσεγγίζοντας το 1996 μόλις το 3,8%¹². Η Μαλαισία δέχεται ενδεικτικά μόνη της μεγαλύτερα ποσοστά σε ΑΞΕπ. απ' ό,τι το σύνολο των κρατών της μαύρης ηπείρου¹³.

Να σημειωθεί δε ότι η κατανομή στο εσωτερικό της τελευταί-

ας είναι άκρως ανισομερής. Η Νιγηρία συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος των ΑΞΕπ. (44%) επί του συνόλου της περιοχής. Στη γενική παραδοχή, τα «Λιγότερο Αναπτυγμένα κράτη»¹⁴ δε μετέχουν δυναμικά στη διαδικασία αυτή, αφού το μερίδιο επί του συνόλου των ΑΞΕπ. είναι κατώτερο του 1%. Η κατάσταση δεν είναι ευνοϊκότερη στον τομέα του διεθνούς εμπορίου. Μια δωδεκάδα κρατών (Αργεντινή, Βραζιλία, Χιλή, Μεξικό, Κίνα, Χονγκ-Κονγκ, Μαλαισία, Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν, Ταϊλάνδη, Ινδονησία) απορροφά το 80% των ΑΞΕπ. και συγκεντρώνει το 70% των εξαγωγών των κρατών του αναπτυσσόμενου κόσμου. Το ποσοστό συμμετοχής της Αφρικής στο παγκόσμιο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών δεν έπαψε να συρρικνώνεται και από το 5% που ήταν το 1950 έφθασε στο 2% το 1998¹⁵. Σήμερα το 60% περίπου του παγκόσμιου εμπορίου βιομηχανικών προϊόντων πραγματοποιείται, δυστυχώς, και πάλι μεταξύ αναπτυγμένων χωρών¹⁶.

1.3. Ανισότητες και περιθωριοποίηση

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις πρέπει να ερμηνεύονται προσεκτικά. Δε θα πρέπει να μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η παγκοσμιοποίηση είναι συνώνυμη της περιθωριοποίησης στο μέτρο που η αύξηση των συναλλαγών αγγίζει μόνο ένα μικρό αριθμό κρατών, στην πλειοψηφία τους βιομηχανικών. Ακόμη και αν το ποσοστό ορισμένων αναπτυσσόμενων κρατών μειώθηκε στις παγκόσμιες συναλλαγές, αυτό δε σημαίνει ότι τα κράτη αυτά παρέμειναν στο περιθώριο των εξελίξεων, αλλά απλώς ότι άλλα κράτη μεγιστοποίησαν τα οφέλη μετέχοντας καλύτερα στην παγκοσμιοποίηση.

Αν και είναι δύσκολο να επιβεβαιωθεί ότι η παγκοσμιοποίηση συνεπάγεται περιθωριοποίηση, με την έννοια ότι επαυξάνει την ψαλίδα μεταξύ πλούσιων και φτωχών κρατών, πρέπει ωστόσο, να παρατηρήσουμε ότι από το κίνημα της ελεύθερης κίνησης των οικονομιών, κεφαλαίων και υπηρεσιών επωφελείται μια περιορισμένη ομάδα κρατών. Η ανατολική Ασία υπήρξε η μόνη περιοχή που κατέγραψε μια σύγκλιση του βιοτικού της επιπέδου σχετικά ανάλογη με αυτήν των βιομηχανικών κρατών. Το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε κατά 6% ετησίως την τελευταία δεκαετία (έως το 1997), ενώ μειώθηκε αντίστοιχα στις χώρες της Αφρικής για την ίδια περίοδο (-0,3% για την περίοδο 1989-1998). Το κατά κεφαλήν εισόδημα της περιοχής αυτής ήταν το 1998 αισθητά το ίδιο σε σχέση με το επίπεδο του 1970. Στο πλαίσιο των αναπτυσ-

σόμενων κρατών, μόνο τα αραβικά κράτη –εκτός πετρομοναρχιών– καταγράφουν τόσο μέτριες επιδόσεις¹⁷.

Στην προσπάθεια ερμηνείας αυτών των δεδομένων, δεν υπάρχει αναγκαστικά μια σχέση αιτιότητας μεταξύ παγκοσμιοποίησης και ανισοτήτων των εισοδημάτων. Καταρχάς, σε αντίθεση με αυτό που υποστηρίζεται συχνά, οι ανισότητες των τελευταίων σε παγκόσμια κλίμακα έχουν μια μειωτική τάση τις δύο τελευταίες δεκαετίες, κάτω από την επίδραση της αυξητικής πορείας των βιοτικών επιπέδων ορισμένων κρατών του Τρίτου Κόσμου με έντονη δημογραφική ανάπτυξη, όπως η Κίνα και η Ινδία¹⁸. Κατά δεύτερον, η εξέλιξη των εισοδημάτων σε περιφερειακό επίπεδο δείχνει να ακολουθεί μια παράλληλη πορεία με αυτήν της ολοκλήρωσης-ενσωμάτωσης, που προσδιορίζεται σε σχέση με τα ποσοστά συμμετοχής στο παγκόσμιο εμπόριο, πράγμα που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η τελευταία δε συνιστά παράγοντα πτώχευσης αλλά αντιθέτως έναν ισχυρό συντελεστή ανάπτυξης.

Την τελευταία δεκαετία (1990-2000) εντάθηκαν οι μεταρρυθμίσεις σε ορισμένα «Λιγότερο Αναπτυγμένα κράτη». Αρκετά αφρικανικά κράτη προέβησαν σε νομοθετικές προσαρμογές στον τομέα των ΑΞΕπ. διευρύνοντας τους τομείς προς εκμετάλλευση, απλοποιώντας τις προϋποθέσεις πρόσβασης των ξένων επενδυτών ή τις γραφειοκρατικές διαδικασίες, ακόμη και καταργώντας τους περιορισμούς, όταν πρόκειται για επαναπατρισμό των κερδών των εταιρειών.

1.4. Η ανάδειξη μιας ιδεολογικής επιβολής

Στον τομέα της πολιτικής της ανάπτυξης, αφότου ιδρύθηκαν οι Οργανισμοί του Bretton Woods, σφυρηλατήθηκε προοδευτικά μια συναίνεση γύρω από την υπεροχή των μηχανισμών της αγοράς ως μεθόδου οικονομικής οργάνωσης που θα ευνοούσε την ανάπτυξη, την αποτελεσματικότητα και την ευελιξία. Παράλληλα, η συμμετοχή στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης συνιστούσε, σύμφωνα με την ίδια θέση, έναν παράγοντα-κλειδί στην επίλυση των προβλημάτων της ανάπτυξης. Αυτή η λογική της έλλειψης συγκεκριμένου πλαισίου κανόνων, της ελεύθερης λειτουργίας των αγορών, της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων και γενικότερα της οικονομικής δραστηριότητας, κυριάρχησε στις συστάσεις περί οικονομικής πολιτικής των Οργανισμών του Bretton Woods. Όπως παρατηρεί ο Nayyar¹⁹, η έννοια της παγκοσμιοποίησης δεν χρησιμοποιήθηκε μόνο, για να περιγράψει μια διαδικασία αυξημένης ολοκλήρωσης, αλλά της επιδόθηκε επίσης, μια

κανονιστική σημασία που επέβαλε η στρατηγική της ανάπτυξης βασισμένη στη γρήγορη ολοκλήρωση της παγκόσμιας οικονομίας.

Από θεωρητικής άποψης, υποτίθεται ότι μια πιο δραστήρια συμμετοχή στα διάφορα δίκτυα της παγκόσμιας οικονομίας μπορεί να δημιουργήσει ποικιλοτρόπως θετικά αποτελέσματα. Παρέχεται η δυνατότητα σε μια χώρα να συγκεντρώσει τους πόρους σε δραστηριότητες που προσφέρουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα. Είναι, επίσης, ένας τρόπος για το κράτος να αυξήσει την αποτελεσματικότητα χάρη στην εντατικοποίηση του ανταγωνισμού, στη διάχυση της γνώσης και της τεχνολογίας. Το ίδιο συμβαίνει και με την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και την ενσωμάτωσή τους στα διεθνή χρηματοπιστωτικά δίκτυα, αφού κάτι τέτοιο αίρει τους εξαναγκασμούς που έχει επιβάλλει η ικανότητα της τοπικής αποταμίευσης. Τέλος, υποστηρίζεται ότι η παγκοσμιοποίηση συνιστά παράγοντα διαφάνειας ικανό να αυξήσει την οικονομική αποτελεσματικότητα, συμβάλλοντας στην εύρυθμη λειτουργία των αγορών και των θεσμών.

Η εμπειρία των λεγόμενων «αναδυόμενων οικονομιών» των χωρών της νοτιοανατολικής Ασίας επιβραβεύει την άποψη αυτή. Ακόμη και αν οι φιλελεύθερες οικονομικές αρχές δεν εφαρμόστηκαν κατά γράμμα σε ορισμένα κράτη (κάποια διατήρησαν υψηλό κρατικό παρεμβατισμό), αληθεύει ότι η ενσωμάτωσή τους στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες της οικονομικής τους άνθησης²⁰. Η ανάπτυξη βασίστηκε σε μια βουλευσιαρχική κρατική πολιτική, που έδινε έμφαση στην προώθηση των εξαγωγών, αλλά και σε αρκετές περιπτώσεις στη σημαντική εισροή των άμεσων ξένων επενδύσεων. Η οικονομική κρίση του 1997-1998, που ταρακούνησε την Ασία²¹, δημιούργησε βέβαια, αμφιβολίες ως προς τα συστηματικά θετικά αποτελέσματα της ενσωμάτωσης των οικονομιών στην παγκόσμια οικονομία. Πέρα από τις πρόσκαιρες ανησυχίες υπάρχουν και οι πιο θεμελιώδεις, αφού η κρίση απέδειξε ότι κάτω από ορισμένες συνθήκες το σύνολο των κερδών που προσμένει ένα κράτος από το άνοιγμά του στην παγκόσμια οικονομία κινδυνεύει να παραμείνει θεωρητικό. Δεν πρέπει να μας εκπλήττουν, λοιπόν, οι φόβοι που εκφράστηκαν στις αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς και η αντίσταση που παρατηρείται εκ μέρους τους απέναντι στην κυρίαρχη ιδεολογική οικονομική αντίληψη των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Η ανοικτή πλέον αντιπαράθεση μεταξύ υποστηρικτών και αντιπάλων της παγκοσμιοποίησης (βλ. Seattle, Πόρτο Αλέγκρε, Βρυξέλλες, Μπολόνια, Πράγα... κ.λπ.) μαρτυρά αυτού του είδους τις πεποιθήσεις.

2. Διφορούμενα οφέλη για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες

Οι δυσκολίες που συναντούν οι αναπτυσσόμενες χώρες στην προσπάθειά τους, αφενός να ενταχθούν στην παγκόσμια οικονομία και, αφετέρου να αποσπάσουν τα όποια απορρέοντα οφέλη από αυτή την ενσωμάτωση, σε συνδυασμό με τους κινδύνους αστάθειας που συνοδεύουν την ελεύθερη λειτουργία των κεφαλαιακών αγορών, δημιουργούν σοβαρά ερωτηματικά για το αν η διαδικασία αυτή είναι όντως επωφελής για τις οικονομίες εκτός ΟΟΣΑ.

Στόχος είναι στη συνέχεια να αναλυθούν οι αιτίες που επιδρούν ανασταλτικά και αποστερούν από τα κράτη αυτά τα όποια οφέλη. Πρόκειται για μια προσέγγιση των ρίσκων και του κόστους που καλούνται να επωμισθούν οι χώρες αυτές, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα τις ανησυχίες τους απέναντι στο εγχείρημα της παγκοσμιοποίησης.

2.1. Το εμπορικό άνοιγμα και το κόστος προσαρμογής

Το κυριότερο κίνητρο της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης είναι αδιαμφισβήτητο το διεθνές εμπόριο. Έγκριτες μελέτες απέδειξαν ότι οι στρατηγικές αυτοκεντρικής ανάπτυξης (*développement autocentré*), που στόχευαν αντιθέτως στο να κατευθύνουν την οικονομία προς την εσωτερική κυρίως αγορά μακριά από τα διεθνή εμπορικά δίκτυα, απέτυχαν, ενώ επιβάρυναν την ανάπτυξη με υπερβολικά υψηλό κόστος, τόσο στην Αφρική όσο και στη Λατινική Αμερική²². Πεπεισμένα από τη λογική ότι το εμπορικό άνοιγμα θα επέφερε θετικά για την ανάπτυξη αποτελέσματα, τα κράτη της Λατινικής Αμερικής προέβησαν στην κατάργηση των στρατηγικών αντικατάστασης των εισαγωγών, που πρωτοεμφανίστηκαν στη δεκαετία του 1960²³, υιοθετώντας πολιτικές προώθησης των εξαγωγών. Παράλληλα, οι χώρες αυτές ξεπέρασαν την αντίληψη της περιφεριοποίησης, η οποία βασιζόταν στην εξάπλωση των στρατηγικών αντικατάστασης των εισαγωγών σε περιφερειακό επίπεδο, υιοθετώντας την υπο-περιφερειακή ολοκλήρωση, πιστεύοντας ότι με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να ενσωματωθούν καλύτερα στην παγκόσμια οικονομία²⁴.

Θεωρητικά, υποστηρίζεται ότι το εμπορικό άνοιγμα μπορεί να ενισχύσει την ανάπτυξη, είτε επιτρέποντας την αύξηση των επενδύσεων είτε βελτιώνοντας την αποτελεσματικότητα της παραγωγής.

κής διαδικασίας. Επιπρόσθετα, ο περιορισμός των τελωνειακών φραγμών στις συναλλαγές μπορεί να έχει ιδιαίτερα θετικό αποτέλεσμα στις μικρού μεγέθους οικονομίες επιτρέποντας την πρόσβαση σε πιο διευρυμένες αγορές. Σε εμπειρικό επίπεδο διάφορες μελέτες επιβεβαιώνουν την ύπαρξη μιας θετικής σχέσης μεταξύ εμπορικού ανοίγματος και ανάπτυξης, ιδιαίτερα στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων κρατών²⁵. Ειδικότερα, χρειάζεται η διαφοροποίηση των εξαγωγών, ώστε η οικονομική απογείωση να επωφεληθεί του εμπορικού ανοίγματος. Αντιθέτως, η επιμονή στη λογική της παραδοσιακής κατανομής εργασίας μπορεί να αποβεί επιβλαβής για τη διαρκή ανάπτυξη.

Σε κάθε περίπτωση το εμπορικό άνοιγμα συνιστά μια σημαντική πρόκληση για τις χώρες που τολμούν να υιοθετήσουν παρόμοια στρατηγική. Τα διδάγματα της κλασικής θεωρίας του διεθνούς εμπορίου, που συνομολογούν υπέρ της άποψης ότι το εμπορικό άνοιγμα συνιστά θετική πρόκληση, δεν επιβεβαιώνονται πάντοτε, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, ούτε και για όλους τους τομείς της οικονομίας²⁶. Πράγματι, η εξειδίκευση που συνοδεύει κάθε εμπορικό άνοιγμα μπορεί να αποδειχθεί δαπανηρή στο μέτρο που επιβάλλει αναδιαρθρώσεις και τροποποιήσεις στη διάθεση των κεφαλαίων. Στην ετήσια έκθεσή του για το 1998²⁷, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου συνιστά στα κράτη, που αντιμετωπίζουν προβλήματα προσαρμογής, να διευκολύνουν τη διαδικασία εισάγοντας μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας και κεφαλαίων.

Η τελευταία σύσταση μοιάζει αρκετά αφελής. Στις αναπτυσσόμενες οικονομίες η δυσλειτουργία των αγορών, που αποτελεί συχνό χαρακτηριστικό, μπορεί είτε να εμποδίσει το σχηματισμό κερδών προερχομένων από το εμπόριο (συναλλαγή) είτε να αυξήσει το κόστος προσαρμογής, τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν οι Κυβερνήσεις. Αν η αγορά εργασίας π.χ. δεν είναι αρκετά αποτελεσματική, το εμπορικό άνοιγμα θα βλάψει την απασχόληση, χωρίς να δημιουργήσει αναγκαστικά νέες θέσεις εργασίας, τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον. Το κόστος της εμπορικής διάνοιξης αυξάνεται σημαντικά ανάλογα με το κατά πόσο το κράτος είναι εξοπλισμένο να αντισταθμίσει τις ενδεχόμενες αναταραχές ή και απώλειες που προκαλούνται. Ας μη μας διαφεύγει το γεγονός ότι βρισκόμαστε σ' έναν αναπτυσσόμενο κόσμο, όπου η ανισότητα στην εσωτερική κατανομή των κερδών προερχομένων από την παγκοσμιοποίηση είναι άκρως προβληματική στο μέτρο που η ίδια η διαδικασία μπορεί να εντείνει τις ήδη περιορισμένες ικανότητες ανακατανομής του πλούτου στα κράτη του ανωτέρω γεωχώρου.

Να προσθέσουμε ότι το πλήρες άνοιγμα μπορεί να εκθέσει ακόμη και ένα αναπτυγμένο κράτος σ' ένα μεγαλύτερο ρίσκο, που προέρχεται από εξωγενείς κραδασμούς, πόσο μάλιστα ένα αναπτυσσόμενο κράτος που δε διαθέτει τους απαραίτητους μηχανισμούς αντιμετώπισης παρόμοιων φαινομένων. Το σύνολο των προεκτάσεων αυτών καθιστά τη συμμετοχή των χωρών του Τρίτου Κόσμου στην παγκοσμιοποίηση επισφαλής. Το κόστος προσαρμογής είναι αναμφίβολα ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες αντίστασης στις διεθνείς συναλλαγές. Ωστόσο, δεν πρέπει να οδηγηθούμε εκ του ασφαλούς στο συμπέρασμα του αποκλεισμού ενός κράτους από το διεθνές εμπόριο, αλλά στο δί-δαγμα ότι πρέπει να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, που θα επιτρέψουν στα αναπτυσσόμενα κράτη να αντιμετωπίσουν το κόστος και τους κλυδωνισμούς.

Έρχονται στη συνέχεια να προστεθούν και άλλοι παράγοντες που τροφοδοτούν την εντύπωση δημιουργίας άνισων κερδών στο ενδεχόμενο προσάρτησης μιας εθνικής οικονομίας στην παγκόσμια οικονομία. Καταρχάς, το εμπορικό άνοιγμα δύναται να εισκομίσει σοβαρά προβλήματα στον κρατικό προϋπολογισμό προερχόμενα πρωτίστως από τη σημαντική πτώση των τελωνειακών εσόδων, που αντιπροσωπεύουν πολύ συχνά ένα μεγάλο μέρος των κρατικών εσόδων των αναπτυσσόμενων κρατών. Δευτερευόντως, έχει παρατηρηθεί ότι η εμπορική διάνοιξη πραγματώνεται τις περισσότερες φορές όχι κάτω από μια διττή και αμοιβαία διαδικασία, αλλά με ασύμμετρο τρόπο υπό την πίεση που ασκούν οι χώρες του Βορρά στις αντίστοιχες του Νότου για άνοιγμα των αγορών τους και διευκόλυνση στην πρόσβαση των βιομηχανικών τους προϊόντων. Τέλος, με την ξέφρενη προαγωγή των εξαγωγών ελλοχεύει ο κίνδυνος για την ισορροπία της οικονομίας και της κοινωνίας γενικότερα. Ενδέχεται ένα τέτοιο φαινόμενο να οδηγήσει στην υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων. Το ίδιο φαινόμενο μπορεί επίσης, να επηρεάσει την αγορά εργασίας (παράνομη απασχόληση ανηλίκων και γυναικών). Μπορεί, τέλος, να οδηγήσει στη ρήξη του περιβαλλοντικού ιστού και στη μείωση των περιβαλλοντικών πόρων. Από αυτή, βέβαια, την άποψη η παγκοσμιοποίηση δε φαίνεται να είναι συμβατή με τους στόχους της διαρκούς και βιώσιμης ανάπτυξης.

2.2. Διεθνείς κεφαλαιακές ροές και αστάθεια

Η συμμετοχή στη χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση, που με-

ταφράζεται με μια θεαματική άνοδο των κεφαλαιακών ροών προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, μπορεί να καταστεί πηγή ανάπτυξης στο μέτρο που επιτρέπει μια πιο αποτελεσματική διάθεση της αποταμίευσης και των επενδύσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Εκτός, λοιπόν, της εμπορικής παγκοσμιοποίησης, η χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση δείχνει να ασκεί μια πραγματική επιρροή στο ποσοστό ανάπτυξης μιας οικονομίας, όπως απέδειξαν πρόσφατες έρευνες²⁸. Το θεωρητικό επιχείρημα παρόμοιων συμπερασμάτων συνδέεται με την ικανότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα να αυξήσει την μακροοικονομική αποτελεσματικότητα μέσω της ενεργοποίησης της αποταμίευσης και τη βελτίωση του τρόπου διοχέτευσής της προς επενδυτικές δραστηριότητες. Σε ένα περιβάλλον έντονης διεθνούς κεφαλαιακής κινητικότητας, τα αναπτυσσόμενα κράτη έχουν κάθε λόγο να επωφεληθούν στο μέτρο που η αποταμιευτική τους ικανότητα είναι κατ' αναλογία κατώτερη των αναγκών τους σε επενδύσεις. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, οι συστάσεις υπέρ της ελεύθερης κίνησης των κεφαλαίων και του ανοίγματος των αναπτυσσόμενων οικονομιών προς τα ξένα κεφάλαια δείχνουν να επιβάλλονται.

Αν η παγκοσμιοποίηση μπορεί να αποτελέσει σ' ορισμένες περιπτώσεις προνομιακό εργαλείο μέσω του οποίου η ροή των κεφαλαίων τροφοδοτεί την ανάπτυξη, τότε ενδυναμώνει την πειθαρχία των αγορών και τη στερεότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα. Ο συνειρμός αυτός, όμως, δε λειτουργεί αυτομάτως, πράγμα που σημαίνει ότι τα οφέλη που απορρέουν από τη συμμετοχή μιας οικονομίας στην ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων δεν είναι δεδομένα. Καταρχάς, δεν έχει αποδειχθεί με βεβαιότητα ότι η κατάργηση των ελέγχων στις κεφαλαιακές ροές επιτρέπει την αύξηση του ποσοστού ανάπτυξης. Το αντίθετο μάλλον συμπεραίνουν οι εμπειρικές έρευνες, αφού αυξάνονται οι κίνδυνοι νομισματικής αστάθειας μετά την απελευθέρωση στις κινήσεις κεφαλαίων²⁹. Οι αναταράξεις αυτές είναι μικρής διάρκειας και δε διακυβεύουν μακροπρόθεσμα την ανάπτυξη. Ωστόσο, το άμεσο κόστος που προκαλούν δημιουργεί προβλήματα. Περισσότεροι λόγοι συμβάλλουν στο να μετατρέψουν τη διαχείριση της χρηματοπιστωτικής παγκοσμιοποίησης σε επισφαλή για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες.

Πρώτον, η αύξηση των μικτών κεφαλαιακών ροών συνοδεύεται αναγκαστικά από ένα υψηλό ρίσκο μαζικής και ξαφνικής αντιστροφής αυτών των κεφαλαίων, κυρίως δε, όταν τα τελευταία είναι κατά μεγάλη αναλογία ιδιωτικής φύσης.

Δεύτερον, η διαχείριση των κεφαλαιακών ροών μπορεί να

αποδειχθεί ευαίσθητη υπόθεση σε μακροοικονομικό επίπεδο, λόγω των κινδύνων υπερθέρμανσης που γεννούν, αλλά, επίσης, και λόγω των δυσκολιών που μπορούν να προκύψουν από την καλή ή κακή τους χρήση. Επί του τελευταίου σημείου, η ασιατική κρίση σημείωσε μια αναμφισβήτητη καμπή κάνοντας εμφανείς τους κινδύνους που μπορούν να συνοδεύσουν την χρηματοπιστωτική παγκοσμιοποίηση και τις ακραίες καταστάσεις στις οποίες μπορεί να οδηγήσει.

Ούτως ή άλλως βρισκόμαστε σε μια παγκόσμια οικονομία όπου οι δομές αλληλεξάρτησης πολλαπλασιάζονται ολοένα και περισσότερο, οι κεφαλαιακές αγορές είναι όλο και περισσότερο αφομοιωμένες, η μετάδοση των κρίσεων καθίσταται, επίσης πιο εύκολη υπόθεση, κάτι που εκθέτει τα μετέχοντα κράτη σε σημαντικότερες εντάσεις. Το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από συχνή αστάθεια, πράγμα που επιβαρύνει πρωτίστως τις ασθενέστερες οικονομίες και δη αυτές των αναπτυσσόμενων κρατών. Αυτό το δίδαγμα προκύπτει από τις εμπειρίες των λεγόμενων αναδυόμενων οικονομιών (Μεξικό, Τουρκία, χώρες της Ανατολικής Ασίας), που υπήρξαν θύματα των καταχρήσεων των αγορών³⁰. Συνεπώς, η πειθαρχία έχει πρωτεύουσα σημασία στην μακροοικονομική διαχείριση, αν και η πρόσφατη ιστορία απέδειξε ότι η παγκοσμιοποίηση μπορεί να ενέχει πολλούς κινδύνους για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες, ακόμη και όταν δεν υπάρχουν μείζονες μακροοικονομικές ανισορροπίες. Ειδικότερα για τις αναδυόμενες οικονομίες της νοτιοανατολικής Ασίας, η αναντιστοιχία μεταξύ του ρυθμού της χρηματοπιστωτικής απελευθέρωσης και του βαθμού ωριμότητας του ντόπιου χρηματοπιστωτικού συστήματος αποδείχθηκε ιδιαίτερα επικίνδυνη. Οι οικονομίες επλήγησαν από την κρίση του 1997-1998 από το γεγονός ότι ορισμένοι συντελεστές βρέθηκαν σε ευάλωτη θέση δίνοντας στους κερδοσκόπους ερεθίσματα-ερείσματα να εξαπολύσουν επιθέσεις στα εθνικά νομίσματα.

Σε αυτό το περιβάλλον υψηλής αλληλεξάρτησης στο οποίο βρισκόμαστε και στο οποίο πληροφορίες και κεφάλαια κυκλοφορούν με γρήγορο ρυθμό από οικονομία σε οικονομία, περιορίζονται αισθητά τα περιθώρια κινήσεων των οικονομικών παραγόντων. Στον τομέα ειδικότερα της συναλλαγματικής πολιτικής οι οικονομικοί ιθύνοντες, λόγω της στενής διασύνδεσης με τα διεθνή χρηματοπιστωτικά δίκτυα, είναι εξαναγκασμένοι να εισκομίσουν μια πιο ευέλικτη πολιτική. Δεν είναι όμως ο μόνος τομέας στον οποίο η παγκοσμιοποίηση εμποδίζει την ελευθερία των κινήσεων

των αρχών. Η πειθαρχία που ασκείται από τις αντιδράσεις των κεφαλαιακών αγορών μπορεί να αποδειχθεί δίκιοπο μαχαίρι. Αν η παγκοσμιοποίηση δείχνει επωφελής στο μέτρο που περιορίζει τις δυνατότητες εφαρμογής οικονομικών πολιτικών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε δημοσιονομικά ελλείμματα και πληθωριστικές τάσεις, οι οποίες άλλωστε γρήγορα τιμωρούνται από τους διεθνείς επενδυτές, η ίδια διαδικασία μπορεί, επίσης, να περιορίσει την ικανότητα των οικονομικών παραγόντων να εφαρμόσουν αντικυκλικές πολιτικές, χρήσιμες κάτω από ορισμένες συγκυρίες³¹.

2.3. Η επιστροφή στην εξάρτηση μέσω της τεχνολογίας

Η παγκοσμιοποίηση δείχνει ως το κατεξοχήν διάνυσμα της επιτάχυνσης του ρυθμού της τεχνικής προόδου. Η συμμετοχή σε δίκτυα διεθνούς παραγωγής, ειδικότερα μέσω των ΑΞΕπ. διευκολύνει την πρόσβαση σε μια μεγάλη ποικιλία γνώσεων, εμπειριών, συμβάλλοντας λογικά στη γρήγορη ανάπτυξη της παραγωγής και του πλούτου. Αυτό, άλλωστε, επιβεβαιώνουν ορισμένες εμπειρικές μελέτες προβάλλοντας ως σημαντικό συντελεστή στην όλη διαδικασία τη θετική επίδραση των ΑΞΕπ. στην ανάπτυξη, συμπληρωματικό των εθνικών επενδύσεων. Βέβαια, οι θετικές επιπτώσεις δεν επιβεβαιώνονται αυτομάτως για όλες τις περιπτώσεις.

Μια πρόσφατη μελέτη (2000), που καλύπτει τη χρονική περίοδο 1970-1996, έδειξε ότι η επίδραση των ΑΞΕπ. στις εγχώριες επενδύσεις υπήρξε θετική για την Ασία, λιγότερο θετική για την Αφρική, ενώ στη Λατινική Αμερική κυριάρχησε το φαινόμενο του «Crowding out», δηλαδή της απομάκρυνσης³². Η παρουσία των πολυεθνικών εταιρειών δεν αποτελεί εγγύηση από μόνη της για συστηματική μεταφορά τεχνολογίας. Αρκετά συχνά οι πολυεθνικές δείχνουν επιφυλακτικές στη μεταφορά της τελευταίας. Εξάλλου, η διασφάλιση της απορρόφησης εισαγόμενης τεχνολογίας προϋποθέτει και την αντίστοιχη γνώση και κατάρτιση, σε επίπεδο τεχνολογικών ικανοτήτων, του εγχώριου ανθρώπινου δυναμικού. Ένα σχετικό επίπεδο παρεμβατισμού καθίσταται αναγκαίο για να διασφαλιστούν οι συνθήκες μεγιστοποίησης των κερδών και να ελαχιστοποιηθεί το κόστος της παγκοσμιοποίησης. Οι παρεμβάσεις αυτές, μπορεί να στοχεύουν στη δημιουργία αναγκαίων υποδομών, στην επιμόρφωση των ανθρώπινων πόρων, είναι όμως απαραίτητες προϋποθέσεις στην προσπάθεια αφομοίωσης των εισαγόμενων τεχνολογιών. Τέλος, τα αποτελέσματα ποικίλλουν ανάλογα με τους τομείς δραστηριοποίησης των πολυεθνικών. Στις εξορμητικές

βιομηχανίες σπανίζουν π.χ. οι θετικές επιπτώσεις επί του τοπικού βιομηχανικού ιστού λόγω της αδυναμίας δημιουργίας σχέσεων γραμμικής αλληλεξάρτησης με άλλους βιομηχανικούς κλάδους.

Παράλληλα, δεν απουσιάζουν οι φόβοι που εκδηλώνονται κατά περιόδους και που συνδέονται με την παρουσία των πολυεθνικών. Η νέα κατανομή διεθνούς εργασίας, βασισμένη στον τεμαχισμό και απεντοπισμό της παραγωγικής διαδικασίας, συμβάλλει στη διατήρηση της κυριαρχίας των πολυεθνικών, ενώ ταυτόχρονα περιορίζει τους οικονομικούς εταίρους των αναπτυσσόμενων κρατών σε ρόλο υπεργολάβου και συνεπώς σε μια διαρκή κατάσταση εξάρτησης³³.

Η απουσία αυτόματων θετικών επιπτώσεων των ΑΞΕπ ενισχύει σε ορισμένες περιστάσεις τα προηγούμενα επιχειρήματα. Στο θέμα της μετάδοσης της τεχνολογίας, η μεγιστοποίηση του οφέλους από τη συμμετοχή στην παγκοσμιοποίηση εξασφαλίζεται, επίσης, με τη λήψη συνοδευτικών μέτρων και τη στενότερη συνεργασία μεταξύ βιομηχανικών και αναπτυσσόμενων οικονομιών.

3. Προς μια καλύτερη ένταξη των αναπτυσσόμενων κρατών στην παγκοσμιοποίηση

Οι έντονες επικρίσεις που εκτοξεύονται συχνά κατά της παγκοσμιοποίησης την καθιστούν ως τη γενεσιουργό αιτία διεύρυνσης των ανισοτήτων σε διεθνές επίπεδο μεταξύ πλούσιων και φτωχών κρατών, στο μέτρο που το εμπορικό σύστημα και η διαδικασία εμποδίζουν ορισμένα αναπτυσσόμενα κράτη να ενταχθούν στη διεθνή οικονομία, και συμβάλλουν στην επιβάρυνση των ανισοτήτων σε επίπεδο εισοδημάτων³⁴. Ορισμένοι μάλιστα οικονομικοί αναλυτές, υποστηρίζουν ότι τα προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής του ΔΝΤ συνέβαλαν στη δημιουργία καταστάσεων εξάρτησης³⁵ «παγώνοντας» τις δομές της επιχειρηματικής εξειδίκευσης. Κάτω από αυτή τη σκοπιά, δηλαδή την κανονιστική διάσταση της παγκοσμιοποίησης, δημιουργούνται διεστραμμένα αποτελέσματα, ιδιαίτερα στις χώρες της μαύρης ηπείρου, όπου παρατηρήθηκε όξυνση των διαρθρωτικών αδυναμιών³⁶.

Μπορεί ορισμένες από τις κατηγορίες αυτές να αμφισβητηθούν, γεγονός είναι πάντως ότι η ένταξη των αναπτυσσόμενων κρατών στο γενικότερο κίνημα της παγκοσμιοποίησης δεν είναι διόλου εύκολη υπόθεση. Ένας σημαντικός αριθμός ενδογενών και

εξωγενών εμποδίων υπονομεύει την ομαλή της εξέλιξη. Τα κράτη, λοιπόν, που κατόρθωσαν να ενταχθούν στο κίνημα αυτό (οι αναδυόμενες οικονομίες), πρέπει να βοηθηθούν στη διαχείριση της ένταξής τους, κάτι που θα επιτρέψει να την ελέγχουν καλύτερα και ταυτόχρονα να περιορίσουν τους κινδύνους που επικαλεστήκαμε προηγουμένως.

3.1. Διευκολύνσεις της ένταξης: ο ρόλος των βιομηχανικών κρατών

Πέρα από τις προσπάθειες που πρέπει να καταβάλουν τα αναπτυσσόμενα κράτη σε εθνικό επίπεδο, τα βιομηχανικά κράτη πρέπει επίσης, να προβούν στη λήψη μέτρων για τη δημιουργία ευνοϊκότερων συνθηκών για την ένταξη των πρώτων στην παγκόσμια οικονομία. Η ένταξη, ωστόσο, προσκρούει σε εξωγενείς αντιστάσεις, κυρίως στον εμπορικό τομέα. Αν και αληθεύει το γεγονός ότι το γενικό επίπεδο των τελωνειακών δασμών μειώθηκε αισθητά στις βιομηχανικές χώρες, τα εμπόδια ωστόσο, στις εισαγωγές αγαθών με προέλευση το Νότο δεν είναι προϊόν επιστημονικής φαντασίας. Το επιβεβαιώνουν, άλλωστε, και οι αριθμοί. Τελευταίο παράδειγμα αδιάλλακτης πολιτικής εκ μέρους των βιομηχανικών κρατών συνιστούν οι Συμφωνίες του κύκλου της Ουρουγουάης. Οι δεσμεύσεις των βιομηχανικών κρατών είτε υλοποιήθηκαν με καθυστέρηση είτε αναβλήθηκαν για αργότερα. Πιο συγκεκριμένα, στον αγροτικό τομέα και στον τομέα της υφαντουργίας, τα βιομηχανικά κράτη τάχθηκαν υπέρ της αναβολής των δεσμεύσεών τους μεταθέτοντας τις δασμολογικές ελαφρύνσεις για το έτος 2005.

Τελικά, η εφαρμογή των μέτρων φιλελευθεροποίησης παραμένει άκρως περιορισμένη έως σήμερα. Ένα διαφωτιστικό παράδειγμα αποτελεί το δασμολογικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 1997 οι τελωνειακοί δασμοί που είχε επιβάλει ανέρχονταν στο 15% περίπου για τις εισαγωγές μη μεταποιημένων γεωργικών προϊόντων και στο 25% για τα μεταποιημένα γεωργικά προϊόντα, έναντι 4% για τα λοιπά προϊόντα εκτός των υφαντουργικών. Ανάλογα, λοιπόν, με τις περιπτώσεις, οι τελωνειακοί φραγμοί μπορούν να ξεπεράσουν ακόμη και το 350%, ειδικότερα σε ορισμένα γεωργικά προϊόντα, στα υφαντουργικά και στα ενδύματα. Σε αντίθεση με τις επίσημες διακηρύξεις, τα βιομηχανικά κράτη δείχνουν να αντιστέκονται στην ισόρροπη φιλελευθεροποίηση των εμπορικών συναλλαγών. Αυτό εξηγείται από το φόβο του ανταγωνισμού που θα προκύψει από μια τέτοια διαδικασία, τη στιγμή μάλιστα

που το κόστος των προϊόντων του Νότου είναι συγκριτικά μικρότερο λόγω των χαμηλών μισθολογιών.

Στο σύνολο των προβλημάτων που έχουν να αντιμετωπίσουν οι αναπτυσσόμενες χώρες, ορισμένα δεν μπορούν να επιλυθούν σε επίπεδο εθνικών οικονομικών διαρθρωτικών αλλαγών. Ευθεία αναφορά κάνουμε στη διάσταση του εξωτερικού χρέους, το οποίο στραγγαλίζει την όποια ευγενή και φιλότιμη προσπάθεια των Κυβερνήσεων.

3.2. Καλύτερη προσέγγιση των ενδογενών πλημμελημάτων: οι εθνικές στρατηγικές

Σε εθνικό επίπεδο τα κράτη οφείλουν να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα που θα διορθώσουν ορισμένες εσωτερικές παραλείψεις. Η εμπειρία των κρατών της νοτιοανατολικής Ασίας έδειξε ότι η επιτυχία των εθνικών στρατηγικών ανάπτυξης αποτέλεσε τον κύριο συντελεστή συμμετοχής των οικονομιών τους στην παγκοσμιοποίηση. Στην περίπτωση της Αφρικής π. χ. μόνο η αύξηση της παραγωγικής ικανότητας των οικονομιών μπορεί να επιτρέψει την είσοδό τους στις διεθνείς συναλλαγές. Αυτό σημαίνει ότι παραμένουν πρωταρχικές οι προσπάθειες εξυγίανσης του μακροοικονομικού περιβάλλοντος. Συνιστούν μια αναγκαία, αν και όχι αρκετή, προϋπόθεση για την οικονομική επιτυχία και ένταξή τους στην παγκοσμιοποίηση. Πέρα από την οικονομική σφαίρα, οι μεταρρυθμίσεις πρέπει να αγγίζουν το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον. Τα δύο τελευταία στοιχεία αποτελούν παράγοντες πρωταρχικής σημασίας, η έλλειψη των οποίων απωθεί τους δυνητικούς επενδυτές προς άλλες περιοχές του πλανήτη.

Ένα άλλο στοιχείο εξίσου σημαντικό στη διαχείριση της παγκοσμιοποίησης, όπως απέδειξε η ασιατική εμπειρία, είναι η προνοητικότητα. Η φιλελευθεροποίηση των κεφαλαιακών ροών δεν πρέπει να γίνει κατά τρόπο εσπευσμένο. Στον τομέα της διαχείρισης των κινδύνων της χρηματοπιστωτικής παγκοσμιοποίησης ισχύουν δύο προσεγγίσεις. Η πρώτη προετοιμάζει, σε εθνικό επίπεδο, την ένταξη στα διεθνή χρηματοπιστωτικά δίκτυα ενδυναμώνοντας το κανονιστικό-θεσμικό πλαίσιο του τραπεζικού τομέα και θέτοντας σε λειτουργία ένα σύνολο συνοδευτικών μέτρων ικανών να περιορίσουν τους ενδεχόμενους κινδύνους, που μπορεί να προέλθουν από την αστάθεια των εισροών των μεσοπρόθεσμων κεφαλαίων. Η δεύτερη προσέγγιση υποβάλλει τη χρηματοπιστωτική φιλελευθεροποίηση σε διεθνείς κανονισμούς ικανούς να μει-

ώσουν την ενδογενή αστάθεια του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι δύο αυτές προσεγγίσεις πρέπει να αλληλοσυμπληρώνονται. Πάντως, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πρώτη μέθοδος είναι πιο εύκολο να εφαρμοσθεί, ενώ η εγκαθίδρυση ενός κανονιστικού πλαισίου, που θα διέπει τις κεφαλαιακές ροές σε διεθνές επίπεδο, έχει πολύ λιγότερες πιθανότητες να πραγματοποιηθεί.

Στο κεφάλαιο του εμπορικού ανοίγματος και προώθησης των εξαγωγών οι εθνικές στρατηγικές πρέπει να συνοδεύονται από ειδικά μέτρα. Αυτό συνεπάγεται δραστικές κρατικές παρεμβάσεις, κάτι που αντιβαίνει βέβαια στις συστάσεις των Διεθνών Χρηματοπιστωτικών Οργανισμών. Στο σημείο αυτό είναι επιτακτικό να ξεκινήσει ένας διάλογος με τις κυβερνήσεις των ενδιαφερόμενων κρατών και να αναδυθεί μια νέα συναίνεση γύρω από τις κατευθύνσεις στον τομέα της οικονομικής πολιτικής, που θα λαμβάνουν καλύτερα υπόψη τις πραγματικές ανάγκες των οικονομιών τους.

3.3. Οι αναπτυσσόμενες χώρες και οι Διεθνείς Οργανισμοί

Το γεγονός ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες οφείλουν πρώτες να αναλάβουν πρωτοβουλίες και να υπολογίσουν το κόστος της ένταξης, δε σημαίνει ότι δε θα πρέπει να αναληφθεί κανένας ρόλος από τους Διεθνείς Οργανισμούς. Αντιθέτως, σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον συναλλαγών και κεφαλαιακών ροών, ο ρόλος τους αναδεικνύεται πιο σημαντικός από ποτέ. Κατά τη διετία 1997-1999, οι μέχρι πρόσφατα εμφανιζόμενες ως ανερχόμενες ασιατικές οικονομίες και ως επιτυχημένα υποδείγματα ανάπτυξης, ως το νέο κέντρο της παγκόσμιας οικονομίας, ως η βιτρίνα των νεοφιλελεύθερων και νομισματικών συνταγών της εποχής, υπέστησαν σοβαρό πλήγμα με επικίνδυνες προεκτάσεις και παρενέργειες απειλώντας ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου συστήματος. Από την κρίση δημιουργήθηκαν εύλογα ερωτηματικά, αφενός για την ανάγκη θέσπισης ενός κανονιστικού πλαισίου, και αφετέρου για τις αρετές του ασιατικού υποδείγματος, που, υπενθυμίζουμε, συνδύαζε δυναμικές βιομηχανικές εξαγωγές με χαμηλό εργατικό κόστος, υψηλή αποταμίευση και επενδυτική ικανότητα, αυξημένα δημοσιονομικά πλεονάσματα.

Εξάλλου, σε ό,τι αφορά στη φιλελευθεροποίηση των συναλλαγών και την παγκοσμιοποίηση της παραγωγής, τα συμφέροντα των αναπτυσσόμενων χωρών θα προστατεύονταν καλύτερα, αν οι τελευταίες αποκτούσαν μεγαλύτερο βάρος στον προσδιορισμό

των ημερήσιων διατάξεων στο πλαίσιο των Διεθνών Οργανισμών. Σε αντίθετη περίπτωση, οι κανόνες του παιχνιδιού της παγκοσμιοποίησης είναι καταδικασμένοι να παραμείνουν για αρκετό καιρό ασύμμετροι και οι χώρες του Νότου να βλέπουν την αυτονομία τους όλο και περισσότερο μειωμένη στον τομέα χάραξης των οικονομικών τους πολιτικών.

Το έλλειμμα αντιπροσώπευσης των χωρών του Νότου, στο πλαίσιο των Διεθνών Χρηματοπιστωτικών Οργανισμών, συνιστά ένα μείζον πρόβλημα και εξηγεί μερικώς τη δυσπιστία που τρέφουν οι πολιτικοί τους υπεύθυνοι απέναντι στις αποφάσεις που λαμβάνονται από τους Οργανισμούς αυτούς. Η ημερήσια διάταξη του κύκλου της Ουρουγουάης ήταν π.χ. σαφώς ευνοϊκότερη απέναντι στα συμφέροντα των βιομηχανικών κρατών παρά σε αυτά των αναπτυσσόμενων. Στον προσεχή κύκλο των διαπραγματεύσεων τα τελευταία πρέπει να επιδιώξουν να τα εντάξουν στις συζητήσεις για τομείς ζωτικής σημασίας, όπως: οι θαλάσσιες μεταφορές, οι κατασκευαστικές εταιρείες, τα κλωστοϋφαντουργικά, η τυποποίηση των αγροτικών προϊόντων κ.λπ.

Η επίτευξη ενός ειδικού «κύκλου για την ανάπτυξη» δεν είναι εύκολη υπόθεση. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι χώρες του Νότου είναι η έλλειψη συγκρότησης ενός ενιαίου μετώπου. Αυτό έδειξε η 10η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού του ΟΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε στην Μπανγκόκ το Φεβρουάριο του 2000. Χρειάζονται συγκεκριμένα οργανωτικά μέτρα, για να αμβλυνθούν αυτά τα προβλήματα. Ο συντομότερος δρόμος είναι η συμμετοχή των χωρών αυτών στη λήψη αποφάσεων με πιο ισότιμο τρόπο. Κάτι τέτοιο θα ενέτεινε το συναίσθημα μιας πιο ενεργούς και δυναμικής παρουσίας στη διαχείριση της παγκοσμιοποίησης.

Στο σημείο αυτό χρειάζεται, βέβαια, μια επανεξέταση της λειτουργίας των Διεθνών Οργανισμών. Στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου οι κανόνες είναι ευνοϊκότεροι για τα κράτη του Τρίτου Κόσμου απ' ό,τι στην Παγκόσμια Τράπεζα ή το Δ.Ν.Τ. Το σύστημα ψηφοφορίας με συναίνεση ευνοεί τα κράτη που είναι σε θέση να διατηρούν μια διαρκή παρουσία στον Οργανισμό. Διαπιστώνεται, δυστυχώς, ότι δεκαεννέα από τα σαράντα δύο κράτη της Αφρικής μέλη στον Π.Ο.Ε. δε διαθέτουν εμπορικό αντιπρόσωπο στην έδρα του Οργανισμού στη Γενεύη. Η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να χρηματοδοτήσει ένα Γραφείο Αντιπροσώπευσης των κρατών της Αφρικής, του Ειρηνικού και της Καραϊβικής στη Γενεύη, αποτελεί ένα θετικό βήμα, που μπορεί να

διευκολύνει τη συμμετοχή τους στις μελλοντικές εμπορικές διαπραγματεύσεις.

3.4. Ο ρόλος των περιφερειακών παρεμβάσεων

Το περιφερειακό επίπεδο αποδεικνύεται ως ένα τρίτο αναγκαίο επίπεδο παρέμβασης. Η περιφερειακή συνεργασία θεωρείται ιδιαίτερα χρήσιμη, για να μπορέσουν οι αναπτυσσόμενες χώρες να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης π.χ. στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Έτσι, μια περιφερειακή απάντηση απέναντι σε «σοκ» που προκαλούνται από την «πητικότητα» (εξασθένιση) των χρηματοπιστωτικών και συναλλαγματικών αγορών θα ήταν αναμφίβολα πιο αποτελεσματική από τις εθνικές αποσπασματικές απαντήσεις. Στην νοτιοανατολική Ασία η χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση, που εκδηλώθηκε με την αύξηση της κίνησης των ξένων κεφαλαίων ανάμεσα στις διάφορες νομισματικές αγορές και αγορές κεφαλαίων, δε συνοδεύτηκε από μια δομημένη και βουλευσικρατική χρηματοπιστωτική συνεργασία. Σαφώς και υπάρχουν διάφορα φόρα συζητήσεων σε επίπεδο Διοικητών των κεντρικών τραπεζών της νοτιοανατολικής Ασίας. Δε διαθέτουν όμως τα απαραίτητα εργαλεία παρέμβασης σε περίπτωση δυσκολιών, όπως απέδειξε, εξάλλου, η κρίση του 1997-1998. Έκτοτε αναλήφθηκαν διάφορες πρωτοβουλίες που ενίσχυσαν τη συνεργασία στον τομέα μακροοικονομικών και χρηματοπιστωτικών πολιτικών.

Οι στρατηγικές περιφερειακής συνεργασίας μπορούν, επίσης, να διευκολύνουν την αφομοίωση των αναπτυσσόμενων κρατών στην παγκοσμιοποίηση επιτρέποντάς τους να πραγματοποιούν οικονομίες κλίμακας και συνεπώς κέρδη σε τομείς με ανταγωνιστικό προφίλ και συγκριτικό πλεονέκτημα. Η περιφερειοποίηση, ως μέσον καλύτερης αντιμετώπισης του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, χρησιμοποιήθηκε ως στρατηγική από τις χώρες της Λατινικής Αμερικής στο πλαίσιο της Mercosur αλλά και πιο πρόσφατα από τις οικονομίες της νοτιοανατολικής Ασίας την επαύριο της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 1997-1998. Τέλος, η σύσταση περιφερειακών Οργανισμών ενισχύει το βάρος των κρατών μελών τους στο πλαίσιο εκπροσώπησης στους Διεθνείς Οργανισμούς.

Σε κάθε περίπτωση στο μέτρο που ενέχει οικονομικό και κοινωνικό κόστος, η παγκοσμιοποίηση προκαλεί προβλήματα προσαρμογής σε όλες τις οικονομίες. Βέβαια, το πρόβλημα είναι οξύτερο για τις αναπτυσσόμενες χώρες και σε πολλές περιπτώ-

σεις, μάλιστα, ακατόρθωτο να λυθεί. Συγκριτικό πλεονέκτημα διατηρούν πάντοτε τα αναπτυγμένα κράτη που ελέγχουν τους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς πράγμα που τα φέρνει σε ευνοϊκότερη θέση. Αν και οι αντιδράσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες απέναντι στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης είναι σχεδόν αρνητικές³⁷, η οικονομική ιστορία των τελευταίων δεκαετιών, ειδικότερα η εντυπωσιακή επιτυχία των δυναμικών πολιτικών της νοτιοανατολικής Ασίας, επιβεβαιώνει ότι η συμμετοχή στην παγκοσμιοποίηση εμπεριέχει κέρδη παρόλο το κόστος και τους εξαναγκασμούς που επιβάλλει.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, οι φτωχές χώρες στην πλειοψηφία τους, βλέπουν τη θέση τους να επιδεινώνεται με την επιβολή της διεθνούς διάνοιξης του εμπορίου και της απελευθέρωσης των συναλλαγών, εντείνοντας τις ασυμμετρίες ανάμεσα σε χώρες που είναι σε θέση να επωφεληθούν (νοτιοανατολικής Ασίας, ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής), και σε αυτές που δεν είναι. Όχι μόνο οι τελευταίες δεν κατόρθωσαν να επιταχύνουν τη διαδικασία εκβιομηχάνισής τους, αλλά επιπλέον και σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις (π.χ. Αφρική), απώλεσαν μερίδια της παγκόσμιας αγοράς για τις παραδοσιακές εξαγωγές τους. Το άνοιγμα συνεπώς, στην παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί αναγκαστικά διαβατήριο προς την οικονομική ανάπτυξη και, ακόμη λιγότερο προς την ισόρροπη ανάπτυξη.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι προς το παρόν ένας πολύ μικρός αριθμός αναπτυσσόμενων οικονομιών είναι, ίσως, σε θέση να συνεχίσει την αναπτυξιακή του διαδικασία. Πρόκειται για χώρες που διαθέτουν ορισμένα ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι των υπολοίπων: μαζική δυτική βοήθεια (κυρίως αμερικανική), υψηλό ποσοστό ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, ικανοποιητική βασική εκπαίδευση κ.λπ. Και εδώ ακριβώς υπεισέρχεται ο πολιτικός παράγοντας. Πέρα από τον ανταγωνισμό της αγοράς επιβάλλεται η πολιτική συνεργασία. Αυτό που απουσιάζει από το σύνθετο όρο της παγκοσμιοποίησης είναι η πολιτική της διάσταση. Μια θεωρία της αγοράς που ξεκινά από την ιδέα ότι οι αγορές είναι αβέβαιες και ατελείς, αν αυτό νομιμοποιεί αφενός τις κερδοσκοπίες, μπορεί να δικαιολογήσει αφετέρου την κρατική παρέμ-

βαση ως μέσο περιορισμού των αβεβαιοτήτων. Το θεμελιώδες πρόβλημα είναι αυτό του διαχωρισμού ανάμεσα σε μια παγκόσμια οικονομία, που τείνει να λειτουργεί όλο και περισσότερο στη βάση κοινών κανόνων και λογικών, και σε κυβερνήσεις που δρουν μεμονωμένα. Η λύση θα ήταν η αναγωγή του πολιτικού συστήματος όχι στην υπηρεσία της παγκόσμιας αγοράς, αλλά στον προσδιορισμό του επιχειρησιακού-λειτουργικού πλαισίου της τελευταίας. Τελικά, αυτό που προκύπτει από τις κριτικές κατά της παγκοσμιοποίησης είναι μια εννοιολογική και πολιτική αντίθεση μεταξύ αυτών που αντιλαμβάνονται την οικονομία ως διαδικασία σώρευσης υλικών αποθεμάτων και, αυτών που, αντιθέτως, τη βλέπουν ως μια κυκλοφορία άυλων ροών, βλέπε δυναμικών.

Σημειώσεις

1. Καμία άλλη έννοια δε γνώρισε τόση μεγάλη επιτυχία, δεν είχε τόση μεγάλη απήχηση στον ΧΧο αιώνα όσο αυτή του Τρίτου Κόσμου. Ο πρώτος που θα την επικαλεσθεί είναι ο Γάλλος γεωγράφος Alfred Sauvy. Παραφράζοντας την περίφημη έννοια της Τρίτης Τάξης του καθολικού ιερέα Siégès, παραμονές της γαλλικής επανάστασης του 1789, ο Sauvy έγραφε στο άρθρο του δημοσιευμένο στο περιοδικό *France Observateur* το 1952: «Επικαλούμαστε εύκολα τους δύο κόσμους (δυτικό, ανατολικό), αγνοώντας συχνά την ύπαρξη ενός τρίτου, του πιο σπουδαίου... Είναι το σύνολο που στο γλωσσάρι του ΟΗΕ ονομάζουμε υπανάπτυκτες χώρες... Ο Τρίτος Κόσμος, αγνοούμενος, εκμεταλλεζόμενος ως διακύβευση των μεγάλων δυνάμεων, όπως η Τρίτη Τάξη στην προεπαναστατική Γαλλία, επιδιώκει να επιβιβαιώσει την ύπαρξη του». Μετά τις αλλαγές των κοσμοϊστορικών γεγονότων του 1989-1999 και την κατάρρευση του κομμουνιστικού προτύπου επινοήθηκε μια νέα ονομασία που αντικαθιστούσε την κλασική χρήση του όρου. Έτσι, διείσδυσε σταδιακά ο όρος «Χώρες του Νότου», που ορίζει το σύνολο των ανεπαρκώς ανεπτυγμένων χωρών. Μια παρόμοια αλλαγή ορολογίας δεν καθιέρωνε μόνο το τέλος του διαχωριστικού τείχους σε δύο ανταγωνιστικά στρατόπεδα. Ενώ ο όρος «Τρίτος Κόσμος» προσδιόριζε μια πολιτική οντότητα και κοσμούσε μια ιδεολογική επιλογή, αντιθέτως, η έκφραση «χώρες του Νότου» αντικατοπτρίζει ουσιαστικά την υπανάπτυξη, τη φτώχεια, δηλαδή τις οικονομικές και κοινωνικές παραμέτρους. Ενώ η έννοια «Τρίτος Κόσμος» διαφοροποιούνταν από τις χώρες του Βορρά εξερευνώντας ένα τρίτο δρόμο, το δρόμο της «αυτοδύναμης ανάπτυξης», η ιδιότητα να ανήκει κάποιος στο Νότο σημαίνει εφεξής ότι τα κράτη που τον αποτελούν δεν πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις ένταξης στο στενό κύκλο των βιομηχανικών και ανεπτυγμένων χωρών. Για περισσότερες λε-

ππομέρειες γύρω από τις έννοιες αυτές, βλ. Γ. Σπυρόπουλος, «Εννοιολογική προσέγγιση και ερμηνευτικός προσδιορισμός του Τρίτου Κόσμου: εμφάνιση - εξέλιξη - σημερινά δεδομένα», *Αγορά Χωρίς Σύνορα* 3, τόμος 8, 2003, σελ. 204-223.

2. Μ. Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, *Συνωμοτική «Παγκοσμιοποίηση»*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001, σελ. 431.

3. *Rapport annuel du F.M.I.*, Washington, 1997, σελ. 56.

4. Π. Ρουμελιώτης, «Η Οικονομική Διπλωματία. Η περίπτωση των σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης - Χωρών Αφρικής, Καραϊβικής και Ειρηνικού», επιμ. Γ. Σπυρόπουλος, *Συνεδριακές Εκδηλώσεις ΕΚΕΜ*, Αθήνα, 1999.

5. Π. Ρουμελιώτης, *όπ. παρ.*, σελ. 29.

6. *Rapport annuel de l' Organisation Mondiale du Commerce*, Genève, 1998.

7. Π. Ρουμελιώτης, *όπ. παρ.*, σελ. 30.

8. Fonds Monétaire International, *Perspectives de l' économie mondiale*, FMI, Washington DC, 1998.

9. Π. Ρουμελιώτης, *όπ. παρ.*, σελ. 30.

10. Fonds Monétaire International, *Perspectives de l' économie mondiale*, FMI, *όπ. παρ.*, 1998, σελ. 35.

11. M. Agosin, M. Ricardo, «Foreign Investment in Developing Countries - Does it Crowd in Domestic Investment?» *UNCTAD Discussion Papers* 146, 2000.

12. M. Agosin, M. Ricardo, *όπ. παρ.*, σελ. 55.

13. «La fin de l' aide au développement?», *Rapport Annuel Mondial sur le Système Économique et les Stratégies*, Institut Français des Relations Internationales, 1998, σελ. 67.

14. Η κατηγορία αυτή αριθμούσε το 2002 49 κράτη, ο πληθυσμός των οποίων έφθανε τα 630 εκ. ανθρώπους. Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί ο ΟΗΕ, για να κατατάξει τα κράτη στην κατηγορία των «Λιγότερο Αναπτυγμένων κρατών», είναι τρία:

- Χαμηλό εισόδημα που βασίζεται στη μεσαία εκτίμηση του Ακαθάριστου Εσωτερικού Προϊόντος ανά κάτοικο για μια τριετία (κατώτερο των 900 δολαρίων για την ένταξη ενός κράτους στην κατηγορία και ανώτερο των 1.035 δολαρίων για την έξοδο από την κατηγορία).
- Καθυστερήση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου (δείκτες αναφορικά με το προσδόκιμο ζωής, το ποσοστό σχολικής φοίτησης, ποσοστό αναλφαριθμητισμού ενηλίκων).
- Τέλος, το κριτήριο οικονομικής ευαισθησίας που υπολογίζεται με βάση την αστάθεια της γεωργικής παραγωγής, των εξαγωγών, αγαθών και υπηρεσιών, την οικονομική σημασία των μη παραδοσιακών δραστηριοτήτων κ.λπ.

Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τα «Λιγότερα Αναπτυγμένα κράτη» βλ. *Rapport de la Conférence des Nations Unies sur le Commerce et le Développement*, «Les pays les moins avancés», Nations Unies, Genève, 2000.

15. Βλ. «La fin de l' aide au développement?», Institut Français des Rela-

tions internationales, *όπ. παρ.*, Ramses, 1998, και Θ. Πελαγίδης, *Πόσο έχει προχωρήσει η παγκοσμιοποίηση;*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2001, σελ. 36.

16. Π. Ρουμελιώτης, *όπ. παρ.*, σελ. 30.

17. Dossier, «Mondialisation et développement», *Le Courrier* 164, 1997, σελ. 63.

18. «Dossiers et Documents, Les ravages du sous-développement», *Le Monde*, septembre 2003.

19. Nayyar Deepak, «Mondialisation et stratégies de développement», *Table ronde sur le commerce et le développement (Xe CNUCED)*, février 2000.

20. Υπάρχει, βέβαια και η αντίθετη άποψη η οποία υποστηρίζει ότι η επιτυχία των «δρακόντων» της νοτιοανατολικής Ασίας δεν οφείλεται τόσο στο οικονομικό τους άνοιγμα αλλά στη μαζική αμερικανική βοήθεια, στον απόλυτο προστατευτισμό των εθνικών οικονομιών, στο διευθυνόμενο εμπόριο και στην πανταχού οικονομική παρουσία του κράτους. Βλ. Dossier, «Mondialisation et développement», *Le Courrier*, *όπ. παρ.*, σελ. 72.

21. Βλ. Κ. Βεργόπουλος, *Παγκοσμιοποίηση. Η μεγάλη Χίμαιρα*, εκδ. Νέα Σύνορα, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1999, σελ. 199 και συν.

22. P. Collier and J.W. Gunning, «Explaining African Economic Performance», *Journal of Economic Literature* 37 (1), 1999.

23. L. Tubiana, «La fin des modèles économiques», *La fin du Tiers Monde?*, *La Découverte*, 1996, σελ. 29-30.

24. Κυριότερες εκφάνσεις αυτής της στρατηγικής αποτελούν: η Λατινο-αμερικανική Ένωση Ελευθέρου Εμπορίου (ALALC), η Βορειο-αμερικανική Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών (ALENA), η Mercosur, η Κοινή Κεντροαμερικανική Αγορά, η Ομάδα των τριών, η Ομάδα των Άνδεων. Γύρω από τα ζητήματα αυτά βλ. *Amérique Latine Tournant De Siècle, La découverte*, *Les dossiers de l' état du Monde*, Paris, 1997 και Π. Νάσκου-Περράκη, *Το Δίκαιο των Διεθνών Οργανισμών: Η θεσμική διάσταση*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2002.

25. Ειδικότερα, R. Levine and D. Renelt, «A Sensitive Analysis of Cross-Country Growth Regressions», *American Economic Review*, vol. 82, september 1992.

26. F. Nicolas, «Vingt ans de développement: les avatars de néolibéralisme», *Politique étrangère*, no 3, automne 1999, σελ. 136.

27. Rapport annuel de l' Organisation Mondiale du Commerce, Genève, 1998, σελ. 82.

28. R. King and R. Levine, «Finance, Entrepreneurship and Growth: Theory and Evidence», *Journal of Monetary Economics* 32, December, 1993.

29. G. Kaminsky, C. Reinhart, «The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems», *American Economic Review*, vol. 89, 1999.

30. Z. Onis, A.F. Aysan, «Neoliberal Globalization: The Nation-State and Financial Crises In The Semi-periphery: A Comparative Analysis», *Third World Quarterly* 21 (1), 1999.

31. A. Solimano, *Globalization and National Development at the End of the 20th Century: Tensions and Challenges*, mimeo, 1999.

32. M. Agosin and R. Mayer, «Foreign Investment in Developing Countries - Does it Crowd in Domestic Investment?», *UNCTAD Discussion Papers*, no 146, 2000.

33. D. Hochraich, *L'Asie du miracle à la crise, Complexe*, Bruxelles, 1999, σελ. 45.

34. *Rapport annuel de l'Organisation Mondiale du Commerce*, Genève, 1998, όπ. παρ., σελ. 118.

35. L. Tubiana, «La fin des modèles économiques» *La fin du Tiers Monde?*, όπ. παρ., σελ. 28.

36. H. Stein, «Globalization, Adjustment and the Structural Transformation of African Economies? The Role of International Financial Institutions», *CSGR Working Paper*, no 32 (99), 1999.

37. Μια από τις σοβαρότερες κριτικές που δέχεται η παγκοσμιοποίηση είναι αυτή των ανισοτήτων που δημιουργεί. Το αμερικανικό περιοδικό *Foreign Policy* (1995-1996) παρατηρεί ότι μόνο δέκα κράτη του Νότου καταφέρνουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της, ενώ πάνω από εκατό βρίσκονται αποκλεισμένα από την ανάπτυξη. Επίσης, το 45% της ανθρωπότητας ζει στις φτωχές χώρες, το 20%, δηλαδή οι μεσαίες τάξεις των αναδυόμενων κρατών, αποκτά προοδευτικά την ιδιότητα πλούσιων καταναλωτών και, τέλος, το υπόλοιπο 35%, οι εργαζόμενοι των χωρών του Βορρά, βλέπει τις κοινωνικές διαφορές να διευρύνονται. Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί η έκθεση του PNUD (Πρόγραμμα του ΟΗΕ για την ανάπτυξη) του 1997, η οποία προειδοποιεί αυστηρά για τα αρνητικά αποτελέσματα που προκαλεί η παγκοσμιοποίηση επί των φτωχών πληθυσμών, η οποία οδηγείται «χωρίς σχέδιο και πυξίδα». Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Dossier, «Alternatives ou critiques de la mondialisation?», *Le Courrier*, όπ. παρ., σελ. 65.

